

պաշտպան աստուածունեին, կոյսը, յալթականը, կանգուն, անշարժ, նրգակը ուսէին կրթնցուցած, վասանը քոլն ի փեր կանդնած, աջ ձեռքին մէջ ուկիէ եւ փղակը յազմանակ մը բրոնած, ուկի ետիսը կուրծքին վրայ նեղ ուկի սաղաւարու մը դղուխը, այլազան գոյններով ուկի մնե պատմւածն մը հաղած, գէմքը, օտքերը, ձեռքերը, բազուկները քրահներուն եւ զգեստներուն շքեղափայլութեանը վրայ փղուկըն տաք ու կենանի ճերմակութեամբ անշատուելով, իր պատուական քարէ ճերմակ աչքերը չեւտ շողիւնով մը փողիողերով՝ ներկուած ասելլայրին կէս-լոյսէին մէջ, Անտարակոյս . անոր զին ու վսիմ արտայաշութիւնը երեւակայելով, Փրդիաս յղացած էր զօրութիւն մը որ ամէն մարդկային շքջանակէ զուրս կը յորդէք, մին այն տիեզերական ուժերէն որոնք իրերու ընթացքը կը վարին, գօրծոն իմացականութիւնը որ Աթէնքի համար, հայրենիքին հոդին էր, Խերեւն իր սրտին մէջ հնդկն իմացած էր նոր բնագի. տութեան եւ փիելստայութեան արձագանքին, որոնք դուռ շփոթերով ուկին ու նիւթը մտածումը կը նկատէին իրրեւ «ա մենէն թեթեւ ու ամենէն մաքուը ըոյացութեանց», անսակ մը նուրբ եթեր ամենուրեք սփուռած՝ աշխարհի կարգն արտազերու եւ պահպանելու համար (1). այսպէս կազմուած էր անոր մէջ ժողովրդական դաղափարէն ալ աւելի բարձր դաղափարը . իր Պալլասը կը դերազանցէր եզենայի Պալլասը, որ արդէն ա՛յնքան զին էր, յաւիտենական բաներուն ամբողջ վեհափառութիւննովը :

Ի ԲԲՈԼՈՒԹ Թէն

(1) Անաքսազորասէն մնացած բնագիրը : — Փիդիաս Անաքսազորասն ունկնդրած էր Պերիկէսի տունը, ինչպէս Միքել-Անդէլ վերածնութեան սոյոյիկեանները ունկնդրած էր Լորենցո ար Մետիչի տունը :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

-o o-

«Թայմզ»ի բարիկեան թղթակիցը, Պ. ու ըլլովից, սեպտեմբերի 23 Սուականով իր լրագրին զրկուած թղթակցութեանը մէջ կը հազորդէ թէ Գոմբիէնեի մէջ ֆրանսական եւ սուսական նախարարներու միջեւ, ինչպէս եւ Զարին Պ. էուպէէին միջեւ, փոխանցուած բոլոր խօսակցութեանց մէջ, այն խնդիրները որ գրեթէ արամենքօքէն քննութեան ենթարկուած են, Արեւելքի եւ Մայրազոյն-Արեւելքի խնդիրներն են եղած, ինչպէս եւ Ֆրանսայի թուրքիոյ յարաբերութեանց խողումք. մտածուած է այն միջնուներուն վրայ զոր ու սէտք է ձեռք առնել սրպէն կի առտութեան յանձնարարութիւններուն ետ չկինայ խոսափողական յապազմներով, եւ հարկն աշալուրջ, հաստատակամ, իր սեփական շանձրը աշխարհի ընդհանուր շանձրան հետ հաշարեցնող, չափաւոր՝ որովհետեւ հզօր, եւ առաջուց յագար, այն բոլոր լուծումներուն զոր կը ներշնչեն արդարութիւնն ու մարդկայն թիւանը»:

Ֆրանքօռուս նիկվակացութիւնը չի կրնար աւելի դրական ապացոյց մը տալ այս յայտարարութեան անկեղծութեանը՝ բան վերջ դնելով թուրքիոյ Հայոց տառապանքին, թէ այդ տողերը իշխաք առնական եւ ազնիւ որոշումներու նախաքարոզն են, իրողութիւնները միայն պիտի ցոյց տան զայդ :

Սուլթանը ամէն ջանք կ'ընէ գոհացում տաւու համար իր երկու պարտապահանջներուն, Պ. Պ. Լորանտոյին եւ Թուրքինին, եւ կը կարծէ թէ ատով պիտի փակուի ֆրանքօռ-թուրք վէճը, Ասի ամօթալից բան մը պիտի ըլլար Ֆրանսայի համար ։ Եւ կը կարծուի թէ ֆրանսական կառավարութիւնը տրամադրի չէ ատով խնդիրը փակուած նկատելու, եւ որոշած է այդ զրամական հարցին լուծումն յետոյ ուրիշ կարգ մը քաղաքական՝ հարցելու լուծումն ապանանձն՝ դիւնանակիտական յայրաբերութիւնները վերսկսել առաջ Թուրքիոյ հետ, պիտի պահանջէ մասնաւորապէս, կ'ըսեն, որ Սուլթանը ընդունի Պարտոյ զաշնագիրը որով Թունուզ ֆրանսական հովանաւորութիւնը ընդգրկած է : Սուլթանը գիման է Ռուսիոյ, այց բանին առաջքն առնելու համար ։ Ծուսիս մերժած է միջամտել :

Այդ քաղաքական հարցերու շարքին մէջ չի կրնար տեղ չունենալ թթվական Հայաստանի կացութեանը բարւուման հարցուն ալ :

Այն պարագային ուր ֆրանսական կառարութիւնը ոչինչ չփորձէր այց նպաստակով, — ինչ որ անհաւանական է, — Պ Տընիս Գուշն որոշած է հարցապնդումը պահպանել եւ ֆրանսական հանրային կածրիքին զգացնութիւնը յայտնել եւ անոր անունով պահանջել որ Ֆրանսակաթայք գործէ լի Ֆրանսականին ճախակողման պետքէն մէկը, Պ. Ռուսանէ, որոշած է նմանապէս հարցապնդում մը ուղեկ՝ թթվական Հայաստանի կացութեան վրայ :

Վերջապէս որոշուած կը թուի որ Միւնիր պէյ այլ եւս Բարիք պիտի շշառնայ իր զեսպան : Ասի արգէն արդիւնք մը պիտի կարենար նկատուի, եթէ նուրի պէյ, որ կը կարծուի թէ անոր պիտի յաջորդէ, նմանօրինակ ափար մը չըլլար :

«Թանուը իր 29 սեպտեմբերի թուով կը հըրատարակէ երկրորդ յօդուած մը թթվական Հայաստանի հարցին վրայ, զոր ամբողջութեամբ կը թարգմանենք այսանեղ :

«Բարձրագոյն Դուոը Հայաստանի վիլայէթ ներուն մէջ տիրող կացութեան ծանրութիւնը իր բերնովը կը խոստովանի պետութիւնց ծանոցանելով թէ քննիչ յանձնաժողովներ կարգածէ : Միամստութիւն պիտի ըլլար լատ մեծ կարեւորութիւն մ'ընծայիլ այդ որոշումին :

«Գիտենք թէ ինչ կ'արժեն քննութիւնները որ կը ձեռնարկուին եւ կը վարուին, ոչ թէ ձշմարտութիւնը երեւան հանելու, այլ հանրային կործիքը մոլորեցնելու եւ տիրեզերական խզմտանքը քնացնելու համար՝ կերծ գոհացում մը տալով անոր ։ Նմանօրինակ կարծեցեալ յանձնաժողովներու՝ սրոնք 1895ին գործեցին՝ պատմութիւնը բաւական է մեզի ցոյց տալու համար թէ նոյն խնկ կան պարագաները ուր անոնք կարող են նպաստեցնելու այն չարչիքը գոր որպէս թէ երեւան հանելու պաշտոնն ունին :

«Ինչ որ կ'արգարացնէ բոլոր մտաանջուռ թիւնները կամ մանաւանդ բոլոր կասկածները, աս է որ այն պահուն խնկ ուր Սուլթանը իր այդ կարծեցեալ ուղղամտութեան զրաւականը կուտայ եւրոպային, միջոցներ ձեռք կ'առնէ՝ հայկական խոսվութեանց թատերաբեմն հեռացնելու, վանելու և եւ է անկախ վկայ մը : Մուշի գաւառին թուրք իշխանութիւնները անհաւասալի գժկամակութիւններ ցոյց տուած են Վանի ոսւական հիւապատու Պ. Հումանաքիր հանդէպ, որ պաշտօն ունեցած էր երթալ աելւոյն վրայ քննել բնակչութեան վիճակը : Հակառակ այդ իշխանութեանց է որ Զարբին այդ պատարակը կրցած է, — ընկերակցեամբ քաղաքամթիւ պահապան զօրախումբի մը՝ առանց որուն անկարելի էր այց բանն ընել, — տեսնել, մատովը շօլափէ, որոց գաղաքալը մը կաշմել եւ, իր տպաւորութիւնը ամփոփել սեպահմերի 14ին Պոլսոյ առասկան գեսապահին դրկած սա լակոնական հեռագործ՝ ՅՈՒՆԻ ԿԱՅԱՐԱՅԻ թիւն :

«Միւնիրյան ոգեով է որ Պիթլիսի վարին ջաւացած է արգիլել ամերիկացի միսիոնարի մը որ իր վիլայէթին մէջ շրջագայի, եւ ոյէտք եղած է որ Միացեալ նահանգաց գեսապահ որոշ պատմարանեալ Ակ զեկուցում մը զրկիթարարական վրդակի վիլայէթիւ կարե-

նայ իր պատոյած կաստարել (*) :

«...Ասկից առաջ՝ Եւրոպան իր անտեղեակութեանը մէջ մեղմացոցից պարագաներ փնտոեց իր անտարբերութեանը, անդորդութեանը, զրիթէ-մրցակցութեանը համար»:

«Այս անդամ, առաջուց տեղեկութիւն որպատճ է իրեն, եւ այդիսի շքմանանք մը չի կրնար այլեւս զորածել, Ամէն բան իրեն կը ծանուցանէ այս ծանրակի կով զէպերը ըստոց թատերաբենն ըլլալ կը վիրսկի Հայաստան։

«Այսոյն իսկ օսմանեան չորրորդ զօրաբաժնէն ութ վաշշ Մուշ զրկուիլը, կացութեան վրայ վասանգի նոր տարր մը աւելցնելով հանգերձ, անոր սպանագին հանգամաններ կը հոչակէ։

«Հեռաշրջարան գրծակալութիւնները, մասնաւոնդ յորմէնեսէ հայակական խնդրէն անհամեմատելի կերպով նուազ ծանր չափերէ ծնած անհամամայնութիւն մը Ֆրանսայի և Սուլթանին միջնեւ յարաբերութիւնները խլածէ, այժեքնին բացին այդ հայանդութեան նըշշաններուն եւ Հայաստանէն իրենց զրիկել կուտան հետագերեր որոնց մէջ, որոշ չափով մը, երեւան կուգայ ամրող ժողովրդի մը եղերական անձկութիւնը։ Այսուհանդերձ, այդ տեղեկութիւնները շատ անկատար են, շատ անբաւական։ Կարեի է երբեմն կուկածիլ որ անոնք քիչ մը «պատօած» ըլլան։

«Ճեղկեն թեան ուրիշ աղբեկներ ալ ունէնիսք, Նորիրական զատակ մը արի ախոյժանները, «Աթօ Արմենիային մէջ, ա՛յնքան ուշադրաւ իր ընդարձակ թղթակցութիւններով եւ իր նկարուն ու վաւերական նամակի քաղուածքներով, «Դրոշակին մէջ, քաջ օրկանը կուտակութեան մը որ գիտէ ինչ որ կ'ուզէ եւ որ գիտէ ուղիւ եւ գործել, մեզի բերին՝ որ առօր՝ որոշ, դրական մանրամասնութիւններ Սասունի, Զէյթունի եւ այլ վնասուած գւառոներու խոռվաթեանց վրայ։ Այս պահուու, Մուշի եւ ամրող վիլայէթին մէջ պաշարման վեճակի հաստատումն չնորդիւ, ոչ մէկ նամակ այլեւս չի կրնար անցնիլ։

«...Ուրաք պնդենք ուրեմն քիչ է՝ այս ասիւզական պարտականութեան վրայ զոր ունիւթագուած պատասխան պատասխան առաջքն առնելու համար։

դիւանագիտութիւնը՝ տեղեկութիւնն ատանտւու, փարատելու այդ աղջամուղները որոնք միայն ոճիքին նպաստաւոր կրնան ըլլալ։

«...Ծամարտութիւնը այն է որ այն առաւել կամ նուազ նախապատրաստուած արկածներէն գուրս որոնք ամէն վայրիկան կարող են այդ գժրադարձի երիքին մէջ սպանութեան եւ չարչարանքի նոր մըրիկ մը արձակել, Հայաստանի կացութիւնը մծածակ անկայուն եւ անտանելի պիտի մնայ ցորքան պետութիւնները չըմրանեն վերջապէս Պերինի զաշնազիրը գործադրելու պէտքը։

«...Այն ակրատ թիւնը, որով Եւրոպա թողուց որ անկենան զառնան Արեւելքի արդ պայմանագրքին էական որոշումներէն մէջ քաշնին, մասնաւորապէս Եւրոպա զուածը Հայաստանի մէջ բարեկորոգումներու նկատմամբ, պատասխանատու է մծածայոյն մասէն այն չարբիներուն որով անկից ի վեր սպառպաֆ են Սուլթանին հպատակները եւ որուն հականարուածը կրած է Եւրոպան։ Այս ծամարտութիւնը կարծես փայլակի մը մէջ ընդումարհցին հայկական կոտրածներու վաղորդայնին, եւ Մայուս «մեմորանտոմ»ը պետութեանց պաշտամական վերապարձն եղան զէկի ի միակ փրկարար քաղաքականութիւնը։ Անգամ մը եւս մոռացութիւնը վերսկաւ։

«Այսօր պետութիւններն իրենց առջև ունին տեսակ մը պայմանաժամ, աեսակ մը չնորուած ժամանակ, այդ սխալին արդիւնքը չէ զորացնելու համար։ Ամրող Արեւելքի մէջ, ժողովութիւնները, որ հակառակ յանքան յուսիսարարութեանց, չնեն կորսոցուցած զարաւոր սովորութիւնը Ֆրանսային նայելու ինչպէս մարդ աչքը կը զարձնէ զերազոյն ապաւէնի մը, կը յուսան թէ միջազգային հաւասարակշռութիւնը երախասորող զայնակցութեան մը վերջին ցոյցիքը իրենց արդիւնք պիտի ունենան, յանուն երկու բարեկամ եւ զայնակից պետութեանց լիակատար համաձայնութեան, ճնշում բանցնել Սուլթանին վրայ։ առանց որուն այդ վեհապետ ոչինչ պիտի ընէ Հայաստանի մէջ կոտրածներու վերսկաման առաջքն առնելու համար։

«Եւ դիւանագիտութիւնը պէտք է որ նկատողութեան առնէ սա կէտը թէ ջարդերը որոնց հանգէս մարդկային խոճմանքը ա՛լ վերջապէս պիտի սիրոսան ար, կրնան նաև ծնաւուատ լիքրատութեան արաբներու որոնք ամէն բառջ կը վրացվէն իրապաշտ քաղաքացիաներու համար։

— Թիրտնքօ-թուրք անհամաձայնութեան վը-րայ բարդուեցա անգոյթ-թուրք անհամաձայ-նութիւն մըն ալ, թերեւս աւելի ծանրակիւր է ։ Կովէլիթի ննդիրը ամենասուր հանգամանք մը կուռայ Անգլիական եւ թթքական կառավարութեանց յարաքերութիւններուն Տաճիկները կ'ուզն բորոտպին իրենց իշխանու, թեան տակ առնել Քովէլիթը, Պարսից ժողին վրայ նաւահանգիստ մը որ զերծանական երկաթուղիի զծին վերջակէտը պիտի ըլլայ, Անգլիացիք որ Քովէլիթ ամեղան Սուլթանին միշտ պաշտապանութիւն շնորհած են ութսուն տարիէ ի վեր եւ միշտ աչք ունեցած են այս կարևոր կէտը իրացնելու, մէկ քանի զրաւառոր զըրկած են Փովէլիթի անցնե, ու կ'արգիլեն Տաճիկներուն զօրք մտցնել Քովէլիթ։

Անոլիխացոց այս թշնամական Ծննթացքը թուրք կառավարութեան հանդէպ, այս միջոցին ուր Ֆրանսան եւ Ռուսան Յերեկնան նընդդիրը բանալու հակամէս կը թուած չափ արտեպահութէն է, Տաճնաստանը բարձիկարակերու համար Ֆրանսայի եւ Ռուսիոյ ձեռք առնելիք միջոցներուն պիտի հակառակի ուրինն Անգլիա, այլ Ընդհակառակն պիտի ֆունդուկից։

— Արարիոյ Պոսրա վերյակէթին անդէջ Սաատոն շիմբ ասպատամբ է Սուլթանին գէմ, որ ուն զենուր զըրկած է այսնեղ։

— Կ'ըսուր թէ Սարափոյ, Մակեղոնական քոմիթէի նախիրին նախազանը, հըսուակախումբը գննած է Սակեղոնիոյ մէջ ասպատամբութիւն մը յարուցնեած համար։

— «Ճէլլի նեւզը Պերինէն իրեն զիկուաֆ հնտեւելալ հնեսպիրը կը հաստարակէ 30 սեպտեմբեր թուականով ։ Աննատորուէն նկած հետպատուական տեղեկադրերը կ'ըսեն թէ զիւղենու թուրք բնալութիւնը, հաւանականարար իրմաններու քարոզութենէն զրուուած, չափ թշնամական դիրք մը կը սկսի բանել հանդէպ Եւրոպացոց, Թուրքերը կը կարծեն թէ Ֆրանսա Սուլթանին մն վասնգներ կը սպառնայ որովհետեւ Սուլթանը անկարող է վճարել առագի գումարներ զրուուած, չափ առանց իրաւունք ունենալու, Անուալ կամ նուազ յայտնի կերպով կ'առաջարկն Եւրոպացներն եւ բոլոր քրիստոնեաները կոսուրնել ։

— «Մաթէնս հնկտաբերե 4 Թուականով կը հրատարակէ հնեսեւելալ հնեսպիրը Պոլաչն։ Վերմանական զեսպանը երեքարթի գիշեր պարապ ճայեց, ճայի միջոցին, Սուլթանին պնդեց որ միջոցներ ձեռք առնէ զաւաներու ողբարի կացութիւնը գարմանեւու համար։ Անուական զեսպան ալ կը բարձրացաւ։

բացատրութիւն պահանջել Բ. Դուռէն, Հայաստանի վերջին զէպքերուն մասին, հիմնուելով իր իր ստացած հիպատոսական տեղեկութեանց վրայ։»

Այս բոլորը ցոյց կուտան թէ Եւրոպա լոջարէն որոշած է դրաղիլ արևելեան խնդրով ընդհանրապէս եւ հայկական ինդրով մասնաւորակէս, եւ թէ թրանսան ու Ռուսիան են որ այդ շարժման զլուխն են անցած։

— օօօ—

ԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐՈՆԻԿ

— օօօ—

— Անգլիացի զրող մը, Պ. Հ. Ֆ. Լինչ, որ ջարդերէն յնտոյ ճամբորզած է Հայաստանի մէկ ծայրէն միւսը, ամենակարեւոր զործ մը Հրատարակած Հայաստանի վրայ, այս զործը կը Քաղկեանը պահու հասարդ, մին թուամայանանին նուրուուած, միւսը՝ տակական Հայաստանին ։ Հզմիապ ուսումնասիրութիւն մըն է, մանրակիրիս ու անկորումակալ, Հայոց անցեալն մէնկրեալը, զարդարուած 197 պատկիրներու աթերնք կը ներկայացնեն Հայաստանի գերբերը, տիպարները, զեւստները, անօթները, ճարտարապեսական զեղեցիկութիւն ներան, եւն ։ Ամեն անցիսագէտն Հայ պէտք է որ ունենայ իր դրագարանին մէջ այս պահնչելի զործը, որ թերեւս ամենէն լիսկանապ եւ ամենէն արգարադատ ուսումնամարդու թիւնն է օտարի մը կողմէ Հայաստանին նուրիսուած։

— «Աշ վի իլլիւսթրէ» զեղարտուական եւ գրական մնջ շարաթամերերթը իր յաշորդ թիւերէն մին ամբողով թիւակը պիտի նուրիէ Պ. Էսկար Շահիկի զործին։

— «Ուրվի Պանչ»ը իր 1 հոկտեմբերի թիւին մէջ հրատարակեց նահապետ Պուշկան հին հայ այլուրներու սարոյ երգերէն մաս մը, թարգմանու թեամբ Ա. Չօպանևանի։

— «Ուրվի աէ թրվիւ» հանդէսը պիտի հրատարակ իր 15 հոկտեմբերի թիւին մէջ Պ. Բիէս Քիասիք մէկ ընկարձակ օգուածը հայկական խնդրոյն վրայ։

— «Ուրվի պանչ»ը իր հոկտեմբեր 15ի թիւին մէջ պիտի հրատարակ Ա. Չօպանևանի մէկ յօդուածը Հայոցներ եւ Երիտասարդ-Թուրքիւնը տիպուուով։

— Ընդունեցանք «Փարոս» լրագրին առաջին թիւը։

— ♦♦♦♦♦—